

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Defectione Haeduarum, Caesars crisiscommunicatie

Adema, S.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

Published in

Lampas

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Adema, S. (2014). *De Defectione Haeduarum, Caesars crisiscommunicatie*. *Lampas*, 47(2), 83-99.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De Defectione Haeduorum, Caesars crisiscommunicatie

SUZANNE ADEMA

Summary: In Caesar's work *De Bello Gallico* the narrator seems to act as a true spin doctor when he presents the speeches and thoughts of his characters. This article aims to illustrate this by discussing an excerpt of *De Bello Gallico* (7.32-34) in which the narrator uses different forms of speech and thought to present Caesar as a competent, decisive and efficient general. The excerpt is a prelude to a longer episode in which the narrator makes an effort to control the damage that the treason of the Haeduans inflicted on Caesar's image (*De Bello Gallico* 7.37-55). Teaching materials accompanying this article are published on www.quamlibet.nl.

Uit programma's als *De Wereld Draait Door* en *Pauw en Witteman* zijn spindoctors niet meer weg te denken. Bijna wekelijks schuiven Jack de Vries en Felix Rottenberg wel ergens aan om hun draai te geven aan de werkelijkheid. Opvallend is dat zij door de presentatoren van dienst ook expliciet als spindoctor geïntroduceerd worden en dat men hun technieken openlijk bespreekt. Soms beschuldigen zij elkaar zelfs midden in een discussie van trucs.¹ Blijkbaar is er interesse bij het Nederlandse publiek in de listen en lagen van beroepsmanipulators. Het is daarom een goed idee om het thema van het eindexamen Latijn uit 2001, 'Caesar als manipulator', nog eens te herhalen.² In de klas kan een ontmaskering van Caesar als spindoctor leerlingen veel voldoening opleveren. Bovendien leren ze zo dat spinnen van alle tijden is en zullen ze de Jacks en Felixen op tv en internet wellicht beter kunnen doorzien.³

Spindoctors, of *public relations professionals* zoals ze zichzelf ook wel noemen, willen een consistent en positief imago van hun cliënt creëren, ook in een crisissituatie. Negatieve feiten presenteren ze daarom het liefst in combinatie met positieve feiten. Als er geen harde positieve feiten voorhanden zijn, gebruiken ze oncontroleerbare positieve of verzachtende omstandigheden. Hun

- 1 Zie bijvoorbeeld <http://www.youtube.com/watch?v=-s431ZuVedE> (of via de zoektermen 'trucs' en 'spindoctor') voor een fragment uit DWDD waarin Felix Rottenberg, Jack de Vries en Marc-Marie Huijbregts elkaar beschuldigen van spinnen.
- 2 Tijdens dat eindexamenjaar besprak Diederik Burgersdijk in *Lampas* de uitvoerige Duitse literatuur over 'lezersturing' (*Leserlenkung*) in Caesar en deed hij waardevolle suggesties voor het Caesaronderwijs (Burgersdijk 2001, zie ook Decreus & Stroobandt 2008).
- 3 Deze vaardigheid, waarbij leerlingen een onderwerp uit een Latijnse tekst actualiseren, valt onder domein B van het examenprogramma Latijn (reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur).

formuleringen passen binnen een weloverwogen strategie en dienen vaak om een kader, een *frame*, op te roepen waarbinnen negatieve gebeurtenissen als vanzelf een positievere interpretatie krijgen.⁴

Een mooi voorbeeld ter inleiding op Caesars gebruik van deze technieken is de presentatie van een gevecht dat Caesar in 52 v.Chr. verloor. Deze slag vond plaats rond en in de stad Gergovia, maar de verteller waakt ervoor de slag te presenteren als ‘de slag om Gergovia’. In plaats daarvan *framet* hij dit gevecht als een ‘kort militair ingrijpen bij Gergovia’. In diverse overdenkingen van Caesar maakt de verteller duidelijk dat Caesar vóór het gevecht al weg wilde bij Gergovia en dat het verloren gevecht aanvankelijk slechts bedoeld was als een kort gevecht, een mogelijk laatste succesje voor vertrek (*facultas bene rei gerendae*, *De Bello Gallico* 7.43.5-44.1, zie ook *De Bello Gallico* 7.53.1). Dat dit gevecht verloren werd, was een niet te ontkennen feit. Maar of het Caesars bedoeling was de stad in te nemen of dat hij inderdaad slechts een prikactie uit wilde voeren, kon en kan niemand achteraf controleren. Daar had zijn *public relations professional* dus de vrije hand.⁵

De verwickelingen rond Gergovia worden in *De Bello Gallico* in afwisseling gepresenteerd met een verhaal over het verraad van de Haeduers (*defectio Haeduarum*), de episode waar ik mij in dit artikel op richt. Zowel de episode over Gergovia als de episode over het verraad van de Haeduers komen aan bod in het lesmateriaal over Caesar als spindoctor dat bij dit artikel hoort.⁶

In dit artikel laat ik door middel van een detailbespreking zien hoe Caesar aan het werk is als spindoctor als hij zichzelf en anderen aan het woord laat. Ik begin mijn artikel met een algemene introductie van de vormen en functies van speeches en gedachten in *De Bello Gallico*.⁷ In sectie 2 bespreek ik *De Bello Gallico* 7.32-34, een scène waarin Caesar door de Haeduers gevraagd wordt te bemiddelen. In sectie 3 en 4 ga ik in op de functie van deze passage in Caesars presentatie van het verraad van de Haeduers, een crisis die speelt in de hele tweede helft van boek 7. Zowel Caesar de generaal als Caesar de verteller proberen deze crisis te bezweren. Om verwarring tussen deze twee te voor-

4 De tegenvallende verkiezingsuitslag voor de SP bij de verkiezingen van 2012 werd bijvoorbeeld door Ronald van Raak gepresenteerd binnen het frame van een sportwedstrijd: “We hebben brons gehaald. Dat is geen goud, maar toch nog een medaille” (bron: archief www.vk.nl). Voor het gebruik van *frames* in een heel andere klassieke tekst dan Caesars *De Bello Gallico*, namelijk Euripides’ *Medea*, zie Rademaker (2013).

5 Voor een uitgebreide bespreking zie Choitz 2011.

6 Dat lesmateriaal, met de titel *Caesar, de spindoctor van ... Caesar* is te vinden op www.quamlibet.nl. In het materiaal wordt een korte inleiding over spinnen gegeven. De episode over Gergovia is deels in parafraze en deels in vertaling opgenomen. Daarna kunnen de leerlingen aan de slag met het Latijn van de episode over problemen bij de Haeduers (7.32-34, zie sectie 2 van dit artikel). Ze vertalen de episode daarbij niet, maar worden in opdrachten gewezen op Latijnse tekstelementen waarin de verteller zijn verhaal op handige wijze presenteert.

7 Dit zijn resultaten van een deel van mijn onderzoek naar *Reported Speech and Thought in Ancient War Narrative*. Dit onderzoek maakt deel uit van het NWO-project *Ancient War Narrative* aan de VU en UvA, onder leiding van Caroline Kroon en Irene de Jong. Het corpus waar dit artikel op gebaseerd is bestaat uit boek 1 en 7 van *De Bello Gallico*.

komen, duid ik in de rest van dit artikel Caesar de verteller aan met ‘verteller’ en gebruik ik de naam ‘Caesar’ uitsluitend als ik het belangrijkste personage uit *De Bello Gallico* bedoel.

I Spreken en denken in *De Bello Gallico*

De verteller van *De Bello Gallico* portretteert zijn hoofdpersoon Caesar als een doelgerichte en besluitvaardige generaal. Deze generaal voert op efficiënte wijze een oorlog waaraan niet te ontkomen valt. Dit blijkt natuurlijk uit de inhoud van *De Bello Gallico*, maar de verteller probeert deze voorstelling van zaken kracht bij te zetten door de vormen die hij voor zijn verhaal kiest. In haar inaugurele rede in 2001 gaf Caroline Kroon daar voorbeelden van, waaronder de presentatie in de hij-vorm die zo kenmerkend is voor de vertelstijl van *De Bello Gallico*.⁸ Caesar is zowel verteller als hoofdrolspeler in zijn verhaal, maar negeert dat feit door naar zichzelf te verwijzen in de derde persoon. Deze ‘schizofrene zelfreferentie’ wekt de suggestie dat het verhaal een objectief verslag van de gebeurtenissen is, gepresenteerd door de ogen van een buitenstaander.⁹ Op deze manier kan de verteller Caesar prijzen zonder direct van zelfverheerlijking beschuldigd te worden.

De speeches en gedachten van personages dragen ook bij aan het beeld dat de verteller in *De Bello Gallico* aan zijn lezer wil overbrengen (zie sectie 2, 3 en 4). Gedachten en bedoelingen van personages, en in zekere mate hun speeches ook, zijn oncontroleerbare verhaalonderdelen waarmee de verteller makkelijker te controleren gebeurtenissen (als het verliezen van een gevecht) in een bepaald kader plaatst. Ook met formuleringen binnen die speeches en gedachten bouwt hij aan het imago dat hij voor ogen heeft.

In dit artikel richt ik me op speeches en gedachten die vallen onder één van drie typen syntactische inbedding: directe rede, indirecte rede en vermeldingen.¹⁰ In een vermelding wordt de inhoud van een speech of gedachte samengevat door middel van bijvoorbeeld een pronomen in combinatie met *res* (bijvoorbeeld *ea res nuntiatur*).

De Bello Gallico is beroemd om de vele indirecte redes.¹¹ Directe rede komt

8 Zie ook Kroon 2001.

9 Kroon 2001.

10 Dit onderscheid wordt bijvoorbeeld ook gebruikt door Mathieu de Bakker, in zijn dissertatie uit 2007. Deze drie syntactische vormen van inbeddingen vallen in de narratologie onder de noemers ‘personagetekst’ (directe rede) en ‘ingebbede focalisatie’ (indirecte rede en vermelding). In haar Lampasartikel uit 2000 maakt Irene de Jong duidelijk dat er tenminste drie zogeheten ‘narratieve situaties’ zijn: simpele vertellertekst, ingebbede focalisatie en personagetekst (zie ook De Jong 1987, 2004). De noemer ingebbede focalisatie omvat een zeer grote verscheidenheid aan vormen, waaronder indirecte rede en vermeldingen, maar bijvoorbeeld ook vrije indirecte rede en het (impliciet) gebruik van het perspectief van een personage.

11 In het Sallustiusdeel van mijn corpus (*Bellum Iugurthinum*), dat ongeveer even veel woorden telt

dan ook maar weinig voor in mijn corpus. Daarnaast heeft personagetekst vaak de vorm van een vermelding van een speech. De precieze aantallen van directe rede, indirecte rede en een vermelding van een speech worden in tabel 1 gepresenteerd.

Tabel 1 Spreken en denken in *De Bello Gallico* 1 en 7

	Spreken	Denken	Totalen
Vermelding	94	5	99
Indirecte weergave	229	127	356
Directe weergave	7	0	7
Totalen	330	132	462

De grote groep indirecte redes is tamelijk heterogeen wat betreft lengte en toon. De lengte varieert van 2 tot 389 woorden, al zijn de meeste indirecte weergaves (veel) korter dan veertig woorden (325 van de 356) en zijn er slechts tien met een lengte van honderd woorden of langer.¹² Van sommige indirecte redes wordt op basis van de toon wel gezegd dat ze eigenlijk ‘bijna directe rede’ zijn, terwijl andere ‘typisch indirecte rede’ genoemd worden.¹³ Ik zou zeggen dat in sommige indirecte weergaves het perspectief van de verteller nadrukkelijker gebruikt wordt, terwijl in andere dat van het personage de boventoon lijkt te voeren.

Om meer taalkundige grip te krijgen op deze verschillen, kunnen we specifieke taalkundige elementen analyseren die duiden op ofwel het gebruik van het perspectief van de verteller (‘vertellerelementen’) ofwel het gebruik van het perspectief van het personage (‘sprekerelementen’).¹⁴ Een voorbeeld van zo’n taalkundig element is een bijwoordelijke bepaling van tijd. In indirecte rede kan het heden van het personage worden aangeduid met *nunc*, waarbij gebruik wordt gemaakt van het perspectief van het personage.¹⁵ Het woord *nunc* is dan een sprekerelement. Het heden van het personage kan echter ook gezien worden vanuit de tijd van de verteller en wordt dan aangeduid met *tum*, *id tempus* of *eo die atque hora* (vertellerelementen).¹⁶ Andere taalkundige elementen waaruit (soms) het perspectief van verteller of spreker valt af te leiden zijn bijvoorbeeld bijwoordelijke bepalingen van plaats, tijdge-

(± 20.000), komen bijvoorbeeld maar 157 indirecte speeches voor en 115 indirecte gedachten. Het bevat negen directe speeches.

12 Desondanks gaat in de secundaire literatuur over personagetekst in *De Bello Gallico* de meeste aandacht uit naar de langere indirect weergegeven redes of naar de kleine groep directe redes. Zie bijvoorbeeld Rasmussen (1963), Dangel (1995), James (2000), Utard (2004), Tsietsiou-Chalidoni (2010).

13 Rasmussen 1963: 63.

14 Zie bijvoorbeeld ook Dangel (1995) en Sznajder (2002, 2005).

15 BG 1.31.5: *nunc esse in Gallia ad C et xx milium numerum*.

16 BG 1.44.4: *ad id tempus*; BG 1.50.2: *ne tum quidem eos prodire intellexit*; BG 7.86.3: *in eo die atque hora*.

bruik, aanduidingen van personen en volkeren,¹⁷ expressieve ('spreektaalige') elementen of juist samenvattende of verwijzende woorden (*talia, his rebus*).

Binnen één indirecte weergave kunnen vertellerelementen en spreker-elementen naast elkaar voorkomen.¹⁸ Een verteller heeft de keus om in een bepaalde indirecte weergave te variëren tussen vertellerelementen en spreker-elementen.¹⁹ De verteller van *De Bello Gallico* lijkt deze keuzemogelijkheid soms als een ware spindoctor te benutten. Een voorbeeld is de ogenschijnlijk zakelijke mededeling in de volgende passage:

1. Caesar, *De Bello Gallico* 1.7

Caesari cum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci.

Toen Caesar bericht kreeg *dat ze via onze Provincie een tocht gingen ondernemen*, vertrok hij in allerijl uit Rome.²⁰

In het caput hiervoor is verteld hoe de Helvetiërs plannen maken om door het gebied van de Allobroges, en dus door de Romeinse provincie, te trekken. De mededeling in voorbeeld 1 herhaalt deze plannen nog eens, hoewel dat voor het begrip van de passage niet nodig is. De lezer zou voldoende gehad hebben aan *id nuntiatum esset*, een vermelding van een speech waarin *id* terugslaat op de inhoud van caput 6. Een vermelding is in dit corpus de normale vorm om te verwijzen naar speeches die informatie bevatten die de lezer al kent.²¹

Hier maakt de verteller echter daarnaast nog in een a.c.i.-constructie expliciet wat hij bedoelt met *id* in *id nuntiatum esset*. Deze toevoeging geeft hem de mogelijkheid om het vertellerelement *per provinciam nostram* te gebruiken, een mijns inziens weloverwogen, handige formulering.²² Na *provinciam nostram* kan het geen Romeinse lezer ontgaan zijn dat zijn eigen gebied bedreigd werd door de Helvetiërs. Deze korte mededeling maakt duidelijk dat er groot gevaar dreigde en dat Caesars reactie (erop af gaan) op de mededeling volkomen legitiem was, ook al leidde dit tot gevechten en dus onvermijdelijk ook tot de dood van *nostris* (cf. *De Bello Gallico* 1.15 *et pauci de nostris*

17 Adema 2013.

18 Men spreekt dan ook wel van de 'dual voice' in (vrije) indirecte rede (Fludernik 1993:322).

19 Indirecte rede met relatief veel spreker-elementen wordt soms aangeduid als 'vrije indirecte rede'. Dit is echter geen correct gebruik van de term vrije indirecte rede. Daarmee wordt in narratologische literatuur namelijk een vorm van personagetekst bedoeld waarin de speech of gedachte niet als grammaticaal ondergeschikt aan een (impliciet) werkwoord van *zeggen* wordt gepresenteerd (zie bijvoorbeeld Fludernik 1993, 2009). Dat wil zeggen dat hoofdzinnen van de ingebedde spreker er in het verhaal ook uitzien als hoofdzinnen en dus, in het geval van het Latijn, niet worden weergegeven als A.c.I.-constructies. Vrije indirecte rede is zeldzaam in Latijnse narratieve teksten en moeilijk te onderscheiden van vertellertekst, voor (mogelijke) voorbeelden zie Bayet (1931) of Mellet (1998).

20 De vertalingen zijn van de hand van Vincent Hunink (Amsterdam, 1997), enigszins aangepast waar dat nodig leek voor de doelstellingen in dit artikel. Speeches en gedachten zijn cursief in de vertalingen.

21 Zie bijvoorbeeld BG 7.6.1: *His rebus in Italiam Caesari nuntiatis*.

22 Zie Görler (1976) en Reijgwart (1993) voor het gebruik van *nos* en *noster* in *De Bello Gallico*.

cadunt).²³ Zelfs in deze korte, ogenschijnlijk zakelijke mededeling is dus een onderliggende bedoeling van de verteller te ontdekken.

Dergelijke verbanden tussen formuleringen en de mogelijke functie van een speech laten zien dat de verteller van *De Bello Gallico* in speeches en gedachten van personages doelbewust varieert tussen het perspectief van het personage en dat van de verteller. In episodes waarin personagetekst meerdere malen voorkomt, is vaak ook de afwisseling in manieren van citeren interessant en informatief over de bedoelingen van de verteller. In het volgende deel van dit artikel zal ik dat illustreren aan de hand van een gedetailleerdere analyse van de speeches en gedachten in *De Bello Gallico* 7.32-34.

2 Problemen bij de Haeduers (*De Bello Gallico* 7.32-34)

Na de slag bij Bourges (52 v.Chr.), brengt Caesar daar enige dagen door. Het is de tijd van het jaar waarin oorlog gevoerd moet worden. Net op het moment dat Caesar besluit achter de vijand aan te gaan, arriveren er echter gezanten van de Haeduers, Romeinse bondgenoten. Ze vragen hem om hulp bij het oplossen van een intern conflict.

2. Caesar, *De Bello Gallico* 7.32

Caesar Avarici complures dies commoratus summamque ibi copiam frumenti et reliqui commeatus nactus exercitum ex labore atque inopia refecit. Iam prope hieme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur et ad hostem proficisci constituisset, sive eum ex paludibus silvisque elicere sive obsidione premere posset, legati ad eum principes Haeduorum veniunt oratum, ut maxime necessario tempore civitati subveniat. Summo esse in periculo rem, quod, cum singuli magistratus antiquitus creari atque regiam potestatem annum obtinere consuessent, duo magistratum gerant et se uterque eorum legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Convictolitavem, florentem et inlustrem adulescentem, alterum Cotum, antiquissima familia natum atque ipsum hominem summae potentiae et magnae cognationis, cuius frater Valetiacus proximo anno eundem magistratum gesserit. Civitatem esse omnem in armis, divisum senatum, divisum populum, suas cuiusque eorum clientelas. Quodsi diutius alatur controversia, fore uti pars cum parte civitatis confligat. Id ne accidat, positum in eius diligentia atque auctoritate.

Caesar bleef een aantal dagen in Bourges en trof daar een zeer grote hoeveelheid graan en ander proviand. Daarmee liet hij het leger weer op krachten komen na alle inspanning en gebrek. De winter was al bijna voorbij, en het seizoen riep hem weer ten oorlog. Hij besloot te vertrekken naar de vijand om te kijken of hij hem uit de moerassen en bossen weg kon lokken ofwel daar met een blokkade onder druk kon zetten. Op dat moment kwamen er leiders van de Haeduers als gezanten bij hem met het verzoek de stam te hulp te komen: dat was dringend nodig

23 Hoeveel Romeinen er precies gedood zijn tijdens de oorlog met de Helvetiërs laat de verteller in het midden. Wellicht wilde hij daar de aandacht niet op vestigen.

omdat de situatie uiterst gevaarlijk was; normaal gesproken werd er één man aangesteld als hoogste magistraat, die dan voor een jaar de koningsmacht kreeg, maar nu waren er twee die het magistraatsambt hadden, beiden met de claim dat ze wettig waren aangesteld. De een was Convictolitavis, een welgestelde jongeman van aanzienlijke komaf, de ander Cotus, geboren uit een heel oud geslacht en een man met veel macht en veel verwanten; zijn broer Valetiacus had het jaar daarvoor hetzelfde magistraatsambt gehad. Heel de stam liep gewapend rond, de senaat was verdeeld, het volk was verdeeld en elk had zijn eigen aanhang. Maar als die onenigheid nog lang zo doorging, dan zou het erop uitlopen dat het ene deel van de stam slaags raakte met het andere. Om dit te voorkomen, was zijn tact en gezag nodig.

In deze relatief lange speech zetten de Haeduers hun problemen uiteen. Niet alleen Caesar wordt zo geïnformeerd over de situatie, ook voor de lezer wordt het probleem duidelijk. Op beide niveaus heeft de speech dus in elk geval een informerende functie.

De gezanten moeten Caesar niet alleen informeren, ze moeten hem ook overhalen om hulp te bieden. De speech bevat diverse spreker-elementen om deze persuasieve functie duidelijk te maken. De gezanten zetten hun argumentatie bijvoorbeeld kracht bij door formuleringen als *maxime necessario tempore* en *summo periculo*. Ze benadrukken de opeenstapeling van problemen en de complete verdeeldheid van de stam door middel van asyndetische zinnen (*civitatem* t/m *clientelas*) en de herhaling van *divisum*. De gezanten sluiten af met een compliment betreffende Caesars *diligentia* en *auctoritas*, waarmee de verteller laat blijken dat de Haeduers veel respect hebben voor Caesars diplomatieke en leidinggevende vaardigheden.²⁴ Deze indirecte lof lijkt mij echter niet de belangrijkste functie van deze speech.

De verteller bereidt in deze speech voor dat Caesar zijn aanvankelijke plan laat varen en de Haeduers zo inderdaad te hulp gaat komen. Het lijkt mij ondenkbaar dat de verteller de speech in deze bewoordingen had gepresenteerd als Caesar niet op het verzoek van de Haeduers was ingegaan. De speech heeft dus niet alleen op het niveau van de Haeduers en Caesar het doel om te overtuigen, maar ook op het niveau van de verteller en zijn lezerspubliek. De presentatie van deze speech als een lange indirecte rede met spreker-elementen is nodig om het probleem te schetsen en te zorgen voor levendigheid en overtuigingskracht.

De lezer zal na deze speech niet verbaasd zijn over Caesars uiteindelijke beslissing om zijn aanvankelijke plan uit te stellen en de Haeduers te helpen. Ook in de volgende passage lijkt de verteller deze beslissing uit te willen leggen. Het beslissingsproces van Caesar wordt namelijk zeer uitgebreid weergegeven en alle mogelijke bezwaren worden bij voorbaat weggenomen:

24 Rambaud (1966:315).

3. Caesar *De Bello Gallico* 7.33.1-2

Caesar etsi (1) a bello atque hoste discedere detrimentosum esse existimabat, tamen non ignorans, (2) quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuissent, (3a) ne tanta et tam coniuncta populo Romano civitas, quam ipse semper aluisset omnibusque rebus ornasset, ad vim atque arma descenderet (3b) atque ea pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige arcesseret, (3c) huic rei praeventendum existimavit et, (4a) quod legibus Haeduorum iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure aut de legibus eorum deminuisse videretur, ipse (4b) in Haeduos proficisci statuit senatumque omnem et, quos inter controversia esset, ad se Decetiam evocavit.

Caesars inschatting was dat het ongunstig zou zijn om weg te trekken van de oorlog en de vijand. Tegelijk was het hem niet onbekend hoeveel onheil er over het algemeen van twisten komt. De stam was erg groot en nauw verbonden met de Romeinen, en ook zelf had hij hem altijd een warm hart toegedragen en op alle mogelijke manieren begunstigd. Hij wilde vermijden dat het op wapengeweld zou uitdraaien en dat de partij met het minste zelfvertrouwen Vercingetorix om hulp-troepen zou gaan vragen. Dus, schatte hij in, moest hij eerst zijn aandacht op deze kwestie richten. Volgens de wetten van de Haeduers mogen degenen die het hoogste magistratsambt bekleden het grondgebied niet verlaten. Om niet de indruk te wekken dat hij inbreuk wilde maken op hun recht of wetten, besloot hij persoonlijk te vertrekken naar de Haeduers. De hele senaat en degenen tussen wie de twist ging riep hij bij zich in Decetia.

De verteller is behoorlijk expliciet aanwezig in de weergave van dit beslissingsproces: hij is degene die de gedachtegang van Caesar structureert door hem op te knippen in vier stukken indirecte rede, elk afhankelijk van een eigen werkwoordsvorm (*existimabat, non ignorans, existimavit, statuit*). Deze weergave wekt de indruk dat Caesar een heldere en gestructureerde analyse maakt van het probleem, vervolgens op basis daarvan een besluit neemt en meteen overgaat tot actie (*evocavit*). Caesar wordt gepotretteerd als iemand die alle factoren van een probleem meteen overziet en doortastend en besluitvaardig opereert. Of hij al deze afwegingen van tevoren inderdaad maakte, valt niet te controleren.

De formuleringen in deze gedachtestappen lijken de lezer te sturen om dezelfde conclusies te trekken als Caesar. Als eerste bedenkt Caesar dat het een zeer slechte zaak is om van de vijand weg te gaan. De verteller maakt hier expliciet dat Caesar zeer wel op de hoogte is van de nadelen van de beslissing die hij zo zal nemen. Die beslissing wordt al duidelijk door het gebruik van *etsi* en *tamen non ignorans*. In het complement afhankelijk van *non ignorans* zet het vertellerelement *quanta incommoda* de lezer aan om zelf de omvang van het onheil in te vullen. De verteller expliciteert dat niet, maar suggereert met *quanta* genoeg en versterkt het effect nog door *quanta* en *incommoda* uit elkaar te plaatsen.²⁵ Uit deze tweede stap blijkt dat Caesar

25 Voor het effect van hyperbaton zie De Jong (1986).

beseft dat onrust bestreden moet worden.

Bovendien, zo wordt duidelijk in de derde stap van Caesars beslissingsproces (afhankelijk van *existimavit*), verdienen de Haeduers zijn hulp en is die hulp een tactische zet in de oorlog tegen Vercingetorix. In deze passage worden twee samenhangende gevaren geschetst, namelijk dat er een burgeroorlog dreigt bij de Haeduers en dat Vercingetorix zich daarmee zal bemoeien. De formulering *tanta et tam coninuncta ... civitas* (t/m *ornasset*) in plaats van, bijvoorbeeld, *Haedui* benadrukt hoe betrokken Caesar zich bij het probleem voelt. Daarnaast heeft de formulering een persuasieve functie op het niveau van de verteller. Samen met de hendiadys *vim atque arma* zorgen combinaties als *tanta et tam* en *ipse semper* er namelijk voor dat ook de lezer zich betrokken voelt bij dit volk en dus ook bij hun probleem. De poging tot overtuigen wordt voortgezet in het volgende gevaar: de mogelijke betrokkenheid van Vercingetorix. In dit deel is de formulering *ea pars qua minus sibi confidet* interessant. Hier had ook iets kunnen staan als ‘het deel van de Haeduers dat Caesar haatte’. De twee genoemde gevaren en hun doordachte presentatie brengen de lezer tot dezelfde conclusie als Caesar: *huic rei praevertendum*.

De verteller is dan echter nog niet klaar want er volgt nog een beslissing, afhankelijk van *statuit*. Ook deze beslissing wordt voorafgegaan van een uitleg, vrij zakelijk van toon dit keer. Caesar bedenkt (hij is goed op de hoogte!) dat de leiders van de Haeduers hun gebied niet mogen verlaten.²⁶ Op deze manier wordt de lezer voorbereid op de tijdrovende beslissing dat Caesar de Haeduers niet naar hem laat komen, maar zelf naar hun gebied zal afreizen. Zo worden alle bezwaren die iemand te berde zou kunnen brengen tegen zijn beslissingen op voorhand weggenomen.²⁷ De lezer komt tot dezelfde conclusie als Caesar.

De verteller wil blijkbaar veel aandacht schenken aan Caesars beweegredenen om de Haeduers te helpen. Hierna lijkt hij de verloren tijd echter te willen inhalen en verhoogt hij het tempo van zijn verhaal flink. Een van de manieren waarop hij dat doet is door gebruik te maken van korte, samenvattende indirecte redes in het vervolg van deze episode, vooral als het speeches van Caesar betreft.

Dat begint al met het bevel dat Caesar geeft aan het eind van voorbeeld 4 hierboven (*evocavit*). Dit bevel wordt gepresenteerd als een vermelding van een speech, de kortst mogelijke presentatie. In de volgende zin is iedereen al in Decetia aangekomen en kan het probleem opgelost worden. Er volgt dan een passage met vier speeches. Eerst spreken de Haeduers (*doceretur*) en dan reageert Caesar, in drie etappes (*coegit, iussit, cohortatus*).

26 Op basis van deze tekst alleen kunnen we niet vaststellen of dit echt een wet van de Haeduers was. We kunnen wel concluderen dat de verteller een reden wil geven waarom Caesar de moeite neemt om naar de Haeduers te gaan. Dat is dus blijkbaar een beslissing die uitleg vergt. (Zie ook voorbeeld 4 en noot 22).

27 Een uitgebreid beslissingsproces gaat vaker vooraf aan een onverwachte of opmerkelijke beslissing van Caesar. Görler (1976:104) bespreekt een vergelijkbare passage (*De Bello Gallico* 1.7.4).

4. Caesar, *De Bello Gallico* 7.33.3-34

Cum prope omnis civitas eo convenisset docereturque (1) paucis clam convocatis alio loco, alio tempore atque oportuerit, fratrem a fratre renuntiatum, cum leges duo ex una familia vivo utroque non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent, (2a) Cotum imperium deponere coegit, (2b) Convictolitavem, qui per sacerdotes more civitatis intermissis magistratibus esset creatus, potestatem obtinere iussit.

Hoc decreto interposito cohortatus Haeduos, (2c) ut controversiarum ac dissensionis obliviscerentur atque omnibus omissis iis rebus huic bello servirent eaque, quae meruissent, praemia ab se devicta Gallia expectarent equitatumque omnem et peditum milia decem sibi celeriter mitterent, quae in praesidiis rei frumentariae causa disponeret, exercitum in duas partes divisit: quattuor legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit, sex ipse in Arvernos ad oppidum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit; equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit.

Bijna heel de stam kwam daar bijeen. Men legde hem uit dat de ene broer [Cotus] in een vergadering van een kleine groep mensen, op een andere plaats en andere tijd dan voorgeschreven, door de andere broer was uitgeroepen tot gekozene, hoewel de wetten verbieden dat twee mannen uit hetzelfde geslacht, zolang beiden in leven zijn, als magistraat worden aangesteld of zelfs maar in de senaat komen. Daarom dwong Caesar Cotus het ambt neer te leggen en bepaalde hij dat Convictolitavis, omdat die volgens gebruik van de stam was aangesteld door priesters, op een moment dat het magistraatschap vacant was, de macht moest behouden.

Nadat Caesar met dit besluit tussenbeide was gekomen, spoorde hij de Haeduers aan hun onenigheid en twist te vergeten, alles aan de kant te zetten en zich alleen aan deze oorlog te wijden: ze konden erop rekenen hun verdiende beloning te ontvangen zodra Gallië helemaal overwonnen was. Ze moesten hem snel al hun cavalerie en ongeveer tienduizend infanteristen sturen, die hij verspreidde over de wachtposten ter bescherming van de graantoevoer. Daarna deelde hij zijn leger in tweeën: vier legioenen gaf hij in handen van Labienus om ze naar de Senones en Parisii te voeren, zes voerde hij er zelfs langs de rivier de Allier naar Gergovia in het gebied van de Arveniërs. De cavalerie gaf hij deels aan de ander en hield hij deels zelf.

De speeches in deze passage worden niet allemaal op dezelfde manier gepresenteerd. De speech van de Haeduers is relatief lang (32 woorden) en bevat diverse spreker-elementen (bijvoorbeeld de herhaling van *alio*, de constructie *non solum ... sed etiam*, de opvallende formulering *fratrem a fratre*). De spreker-elementen benadrukken dat de aanstelling van Cotus een onfrisse, nepotistische en illegale gebeurtenis was.²⁸ Op basis van deze uitgebreid weergegeven informatie kan Caesar bijna niet anders dan Cotus het leiderschap ontzeggen en Convictolitavis tot leider van de Haeduers maken. Dit doet hij dan ook.

De eigenlijke diplomatieke interventie van Caesar wordt echter in maar

²⁸ Ook hier (zie noot 20) weten we niet zeker of dit wetten waren van de Haeduers of dat de achterban van Convictolitavis, of de verteller zelf, dit verzon. Waar het mij om gaat is dat de verteller blijkbaar wil dat zijn publiek hiervan op de hoogte is.

weinig woorden afgedaan. Zijn reactie wordt in drie delen gepresenteerd en alleen de eerste twee, beknoptste, delen betreffen het conflict. *Cotum imperium deponere coegit* is slechts een vermelding van een speech en ook het tweede deel van zijn reactie is een relatief korte indirecte rede (*iussit*). Ondanks de geringe lengte van de laatste indirecte rede, wordt Caesars keuze voor Convictolitavis als leider van de Haeduers goed beargumenteerd: Cotus was op het verkeerde moment, op de verkeerde plek en door de verkeerde persoon gekozen, tegen de wetten van de Haeduers in, bovendien, terwijl Convictolitavis *intermissis magistratibus, per sacerdotes* en *more civitatis* was aangesteld. De boodschap is dat Caesar slechts de regels van de Haeduers volgt en zich weerhoudt van al te veel bemoeienis bij hun interne problemen.

In het derde deel van zijn reactie spreekt Caesar de Haeduers vaderlijk toe en spoort ze aan het conflict achter zich te laten (*controversiarum ac dissensionis, omnibus omissis rebus*). De Haeduers moeten zich richten op de oorlog met Vercingetorix, *huic bello*. Het gebruik van *huic* is een sprekerement en benadrukt dat er nu, in de directe omgeving van deze personages, een oorlog aan de gang is. Op het niveau van de verteller en zijn lezer komt die oorlog zo ook weer meer op de voorgrond, explicieter dan met bijvoorbeeld alleen *bello* of *illo bello*.

Caesar weet hoe hij de harten van de Haeduers voor zich moet winnen en past zijn woordvolgorde in het laatste stuk van de indirecte rede daarop aan: eerst belooft hij ze premies (*eaque – expectarent*) en dan zegt hij pas wat ze daarvoor moeten doen.²⁹ Caesar maakt zo handig van de gelegenheid gebruik om meer troepen te eisen van de Haeduers. In vergelijking met de eerste twee delen van zijn reactie krijgt het derde deel de meeste ruimte. De verteller benadrukt zo het gedeelte waarin Caesar voor het belang van de Romeinen op komt. Daarna komt Caesar snel in actie: in vier perfecta (*divisit, dedit, duxit, attribuit, reliquit*) bereikt Caesar het doel dat hij zichzelf gesteld had aan het begin van deze scène. Hij wilde zien of hij zijn vijand uit de moerassen en bossen weg kon lokken en dat lukt, zo blijkt uit de volgende zin:

5. Caesar, *De Bello Gallico* 7.35.1

Qua re cognita Vercingetorix omnibus interruptis eius fluminis pontibus ab altera fluminis parte iter facere coepit.

Zodra Vercingetorix *hiervan* op de hoogte was, brak hij alle bruggen over die rivier af en begon hij aan een mars op de andere oever.

De verteller suggereert dat er maar weinig tijd verloren is gegaan door Caesars bemiddeling. Door middel van speeches en gedachten en goed gekozen formuleringen bouwt hij in deze scène verder aan het imago van Caesar als competente, besluitvaardige en efficiënte generaal.

De vraag is echter waarom de verteller de scène überhaupt opneemt of niet

29 Kraner 1913 ad loc.

nog veel sneller vertelt. Wat kan hem, en zijn lezerspubliek, deze interne kwestie bij de Haeduers schelen? Dat wordt duidelijker als we de scène bezien in het licht van een volgende, langere episode waarin wordt verteld hoe de Haeduers, rond de slag bij Gergovia, overlopen naar Vercingetorix (*De Bello Gallico* 7.37-7.55). Dan blijkt de scène een eerste, voorbereidende stap te zijn bij het schetsen van een *frame* dat mogelijke imagoschade voor Caesar moet beperken.

3 *De defectione Haeduorum*

De Haeduers waren al voordat Caesar aan de macht kwam bondgenoten van de Romeinen en vormden in beginsel geen gevaar voor Rome. Ze vormden zelfs een mooie buffer voor Rome tussen Romeins gebied en vijandelijk gebied en waren een belangrijke schakel bij de verovering van Gallië. In 52 v.Chr. liepen de Haeduers echter over naar de andere Galliërs en zorgden zo, volgens Rambaud althans, voor de grootste mislukking van Caesars proconsulaat.³⁰

De presentatie van deze overstap van de Haeduers in *De Bello Gallico* laat zien dat deze crisis op twee niveaus bestreden wordt: op het niveau van Caesar en op het niveau van de verteller. Caesar moest in eerste instantie zorgen dat de loyaliteit van de Haeduers behouden bleef en later dat die teruggewonnen werd. De verteller moest, omdat het Caesar niet gelukt was zijn crisis in de kiem te smoren, het verhaal zo *framen* dat Caesar niet persoonlijk verantwoordelijk gehouden kon worden voor deze ‘mislukking’ of, in zijn formulering, dit ‘verraad’ (*defectio*).³¹

De verteller kon in zijn crisiscommunicatie geen gebruik maken van de makkelijkste strategie, een portrettering van de Haeduers als een onbetrouwbaar, barbaars volk. Daarvoor waren de Haeduers eerder als bondgenoten te belangrijk en was hij te positief geweest over hen, met name over Diviciacus.³² De verteller pakt het daarom op een andere manier aan en creëert een beeld van onbetrouwbare individuen binnen een betrouwbaar volk.³³

Dit *frame* kan worden geïllustreerd aan de hand van twee vooraanstaande jonge Haeduers die bij Caesar verbleven, Eporedorix en Viridomarus. Na de slag om Gergovia, komen ze bij hem met het verzoek te mogen vertrekken naar hun stamgenoten. Caesar blijft tot het uiterste beleefd en laat hen gaan,

30 Rambaud (1966:312).

31 De term *defectio* wordt consequent gebruikt om naar de overstap van Haeduers te verwijzen (zeven keer in totaal: 7.43.5; 7.54.2; 7.59.1; 7.59.2; 7.61.4; 7.63.1; 7.67.7). In de eerste twee gevallen heeft de overstap nog niet plaats gevonden in het verhaal, zie voorbeeld 6.

32 Barlow (1998:155).

33 Rambaud (1966: 316) en Barlow (1998:156). Barlow (1998:156) laat zien hoe de verteller de Haeduers Eporedorix, Viridomarus, Convictolitavis en Litavicus ‘onschadelijk’ maakt door te vertellen over hun laaghartige daden, ondankbaarheid, neiging tot omkoperij en leugenachtigheid.

terwijl hij beseft dat hun vertrek het verraad van de Haeduers zal versnellen. Hij grijpt de gelegenheid van hun vertrek aan om de Haeduers via deze twee jongens nog eens op de verdiensten van hemzelf en de Romeinen te wijzen:

6. Caesar, *De Bello Gallico* 7.54

Ibi a Viridomaro atque Eporedorige Haeduis appellatus discit cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Haeduos profectum. opus esse ipsos antecedere ad confirmandam civitatem. Etsi multis iam rebus perfidiam Haeduorum perspectam habebat atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat, tamen eos retinendos non censuit, ne aut inferre iniuriam videretur aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his breviter sua in Haeduos merita exposuit, quos et quam humiles accepisset, compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis sociis, inposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, et quam in fortunam quamque in amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem et gratiam antecessisse viderentur. His datis mandatis eos ab se dimisit.

Daar vroegen de Haeduers Viridomarus en Eporedorix hem om een gesprek. Hij kreeg te horen dat *Litavicus met de hele cavalerie vertrokken was om de Haeduers op te stoken: dus was het nu zaak dat zij er eerder aankwamen om de stam loyaal te houden.*

Hoewel Caesar al veel blijken van de trouweloosheid van de Haeduers had en inschatte dat het vertrek van deze twee de afvalligheid van de stam alleen maar zou versnellen, besloot hij hen toch niet vast te houden. Het mocht namelijk niet lijken of hij hen voor het hoofd stootte en hij wilde absoluut geen aanleiding geven voor de verdenking dat hij bang was. Bij hun vertrek zette hij in het kort uiteen wat hij allemaal voor de Haeduers gedaan had: wat stelden ze voor, hoe diep waren ze gezakt toen hij zich over hen ontfermde? Samengedrongen zaten ze in hun steden; hun akkers in beslag genomen, alle troepen kwijt, een schatting op de nek, gijzelaars op de meest onterende wijze afgedwongen... En hoe waren ze er nu aan toe, dankzij hem: ging het ze niet geweldig? Ze hadden niet alleen hun oude positie weer terug, nee, hun aanzien en invloed leken nu groter dan ooit tevoren! Met die boodschap liet hij ze vertrekken.

De verteller laat Caesar al voorzien wat er zal gaan gebeuren en combineert zo het voor ooggetuigen duidelijke vertrek van de twee Galliërs met oncontroleerbare inzichten van Caesar. Ook de formulering in de indirecte gedachte afhankelijk van *existimabat* lijkt weloverwogen. Het werkwoord *admaturari* presenteert het verraad als een proces dat al in gang gezet was en alleen nog vertraagd of versneld kon worden, maar niet meer gestuit. *Defectionem civitatis* wijst vooruit naar de frase *defectio Haeduorum* die later consequent gebruikt wordt. De gedachte als geheel voorkomt het verwijt dat Caesar het allemaal niet zag aankomen.

Daarnaast grijpt de verteller de gelegenheid aan om Caesar de verdiensten van de Romeinen jegens de Haeduers nog eens te laten vermelden door in

een lange, asyndetische opsomming de ellende van de Haeduers van vóór de komst van de Romeinen te schetsen (*compulsos – extortis*) en die te contrasteren met hun situatie nu. Caesar en Rome hebben veel betekend voor de Haeduers en Caesar is tot het uiterste gegaan om de loyaliteit van de Haeduers te bewaren, zo is de boodschap aan Eporedorix en Viridomarus én aan de Romeinse lezer.

Viridomarus en Eporedorix luisteren echter niet. Zodra ze de kans krijgen vermoorden ze een aantal Romeinen en lopen ze over naar Vercingetorix (*De Bello Gallico* 7.56). De afscheidsspeech van Caesar benadrukt hun on dankbaarheid en maakt hun gruweldaden des te verwerpelijker. De verteller presenteert dit verraad van de Haeduers als daad van twee onbetrouwbare individuen.

De verteller laat bovendien later nog eens heel duidelijk blijken dat de Haeduers, Viridomarus en Eporedorix in het bijzonder, er behoorlijk spijt van hebben dat ze zich door hun verraad ondergeschikt hebben gemaakt aan een andere buitenlandse baas, Vercingetorix:

7. Caesar, *De Bello Gallico* 7.64

Magno dolore Haedui ferunt se deiectos principatu, queruntur fortunae commutationem et Caesaris indulgentiam in se requirunt, neque tamen suscepto bello suum consilium ab reliquis separare audent. Inviti summae spei adulescentes Eporedorix et Viridomarus Vercingetorigi parent.

De Haeduers waren bijzonder teleurgesteld dat ze de leidende positie waren kwijtgeraakt. Ze beklagden zich over de verandering van hun lot en misten Caesars meegaandheid jegens hen. Maar nu de oorlog eenmaal begonnen was, durfden ze geen ander plan te trekken dan de rest. Met tegenzin schikten Eporedorix en Viridomarus zich, jong en eierzuchtig als ze waren, naar de orders van Vercingetorix.

Meteen na hun verraad, misten de Haeduers Caesar eigenlijk al. De verteller gebruikt hier het perspectief van niet-Romeinen om, niet gespeend van enig leedvermaak, de *indulgentia* van Caesar te prijzen. Hoe hij precies weet wat zich in de gedachten van de Haeduers afspeelde, wordt niet duidelijk.

Aan het eind van boek 7, na de beslissende slag bij Alesia, toont Caesar zich inderdaad genadig tegenover de Haeduers (7.89-90). Caesar houdt de Haeduers daar apart en verdeelt ze niet over zijn troepen, zoals hij met andere krijgsgevangenen wel doet. Hij gaat persoonlijk naar hun gebied, de Haeduers geven zich over en krijgen een behoorlijk aantal krijgsgevangenen terug.

Caesar is in deze crisis geen kortzichtig slachtoffer van een onverwacht verraad, maar een genadig leider die niet een hele mand appels weggooit als er een paar rotte tussen blijken te zitten. Als we nu terugkeren naar de eerder besproken episode over het leiderschap van Convictolitavis, dan blijkt dat de verteller dit *frame* daar al voorbereidt.

4 Convictolitavis als leider

Uit de speeches in de episode rond het leiderschap van Convictolitavis bleek dat Caesar juist deze Haeduer als leider heeft gekozen omdat hij daar het meeste recht op had, volgens de wetten van de Haeduers zelf. Convictolitavis is vervolgens echter de eerste Haeduer die de Romeinen verraadt:

8. Caesar, *De Bello Gallico* 7.37

Dum haec ad Gergoviam geruntur, Convictolitavis Haeduus, cui magistratum adiudicatum a Caesare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernīs pecunia cum quibusdam adulescentibus conloquitur;

Terwijl dit plaatsvond bij Gergovia, werd de Haeduer Convictolitavis (die van Caesar het magistraatsambt toegewezen had gekregen, zoals we hebben uitgelegd) door de Arverniërs omgekocht. Hij nam contact op met bepaalde jongemannen...

De verteller benadrukt hier nog eens, door middel van de opvallende eerste persoon meervoud *demonstravimus*, dat Caesar Convictolitavis had aangesteld. Mijns inziens doet hij dat om zijn publiek tot de conclusie te laten komen dat Convictolitavis een onbetrouwbaar en zelfs ondankbaar individu is. De Haeduers als volk zijn niet schuldig aan het verraad, maar het zijn ondankbare individuen als Convictolitavis die dat op hun geweten hebben (zie noot 24).

Caesar zou nog verweten kunnen worden dat hij bij zijn bemiddeling een inschattingsfout gemaakt heeft door de onbetrouwbare Convictolitavis aan het hoofd te stellen van de Haeduers. Het is dit verwijt dat de verteller in de episode rond het leiderschap van Convictolitavis lijkt te willen voorkomen. Hij besteedt daarin veel aandacht aan de speech waarin de Haeduers uitleggen dat de ander, Cotus, volgens hun wetten en gebruiken geen recht had op het leiderschap. In de speech waarin Caesar Convictolitavis aanwijst als leider komen deze wetten allemaal terug en blijkt dat hij wel moest worden aangesteld als leider (zie voorbeeld 4). Caesar heeft dus met Convictolitavis geen verkeerde keuze gemaakt, hij heeft slechts de wetten van de Haeduers zelf toegepast en zo de conflictsituatie opgelost.

5 Conclusie

De presentatie van de episode rond het leiderschap van Convictolitavis en het verraad van de Haeduers is erop gericht om mogelijke imagoschade voor Caesar te beperken en ondersteunt de meer algemene boodschap dat Caesar efficiënt en doelgericht optreedt in crisissituaties. Ik hoop te hebben laten zien

dat ook de verteller van *De Bello Gallico* efficiënt en doelgericht te werk gaat bij het bezweren van zijn communicatieve crisis.

‘U draait en u bent niet eerlijk’³⁴ mogen we de verteller van *De Bello Gallico* niet verwijten. We moeten wel beseffen dat ‘spindoctors per definitie maar één kant van het verhaal vertellen; het verhaal dat het beste aansluit bij de doelstelling van hun cliënt’, zoals Kay van de Linde (2011) schrijft. Bovendien heeft Caesars spindoctor weinig last van wat voor hedendaagse spindoctors nu juist de grootste uitdaging is: ‘Uiteindelijk ontstaat dé waarheid uit de concurrentie van ideeën. En daar kan zelfs een spindoctor niet omheen’.³⁵

s.m.adema@vu.nl

Vrije Universiteit – Faculteit der Letteren, afdeling Oudheid, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam

Bibliografie

- Adema, S.M. 2013. ‘Deictic Centres of Referential Expressions in Indirect Speech and Thought’, in G. Haverling (ed.), *Latin Linguistics in the Early 21st Century. Acts of the 16th International Colloquium on Latin Linguistics, Uppsala, June 6th-11th, 2011*, Uppsala, 416-428.
- De Bakker, M. 2007. *Speech and authority in Herodotus’ Histories*, Amsterdam (Dissertatie, Universiteit van Amsterdam).
- Barlow, J. 1998. ‘Noble Gauls and their other in Caesar’s propaganda’, in A.P. Kathryn Welch (ed.), *Julius Caesar as artful reporter*, Londen, 139-70.
- Bayet, Jean. 1931. ‘Le style indirect libre en latin’, *Revue de philologie, de littérature et d’histoire anciennes* 58, 327-42.
- Burgersdijk, D. 2001. ‘Een nieuwe Caesar. Over het onderzoek naar ‘lezersturing’ in *De Bello Gallico*’, *Lampas* 34, 242-60.
- Choitz, T. 2011. ‘Caesars Darstellung der Schlacht von Gergovia’, *Gymnasium* 118, 135-155.
- Dangel, J. 1995. ‘Stratégies de parole dans le discours indirect de César’, in D. Longrée (ed.), *De Usu, Études de syntaxe latine offertes en hommage à Marius Lavency*, Louvain-la-Neuve, 95-113.
- Decreus, F. & R. Stroobandt (eds.). 2009. *Elixir Gaulois: de herschrijving van Asterix en Vercingetorix, of onze vergeten-ideologische blik op het verleden*, Gent.
- Fludernik, M. 1993. *The fictions of language and the languages of fiction: the linguistic representation of speech and consciousness*, Londen.
- 2009. *An Introduction to Narratology*, Londen.
- Görler, W. 1976. ‘Die Veränderung des Erzählerstandpunktes in Caesars *Bellum Gallicum*’, *Poetica* 8, 95-119.
- James, B. 2000. ‘Speech, Authority, and Experience in Caesar, *Bellum Gallicum* 1.39-41’, *Hermes* 128, 54-64.
- de Jong, J. 1986. ‘Hyperbaton en informatiestructuur’, *Lampas* 19, 323-331.
- de Jong, I.J.F. 1987. *Narrators and Focalizers. The presentation of the story in the Iliad*, Amsterdam.
- de Jong, I.J.F. 2000. ‘Narratieve teksten en narratieve situaties’, *Lampas* 33, 189-210.
- de Jong, I.J.F., R. Nünlist, A. Bowie (eds.). 2004. *Narrators, narratees, and narratives in Ancient Greek Literature*, Leiden.

34 Een uitspraak van Jan-Peter Balkenende tegen Wouter Bos in een verkiezingsdebat in 2006.

35 Van de Linde (2011).

- Kraner, F., W. Dittenberger *et al.* (1913 [1961]). *C. Iulii Caesaris. Commentarii De Bello Gallico*, Berlin.
- Kroon, C.H.M. 2001. 'Communiceren in een dode taal. Of: Hoe Caesar geschiedenis schreef', *Lampas* 34, 220-41.
- Van de Linde, K. 2011. 'Voorwoord', in Aalberts, C. en M. Molenbeek, *U draait en u bent niet eerlijk: spindoctoring in politiek Den Haag*, Den Haag.
- Mellet, S. 1998. 'Imparfait et discours rapporté', *Oratio soluta, Oratio Numerosa. Études Luxembourgeoises d'histoire et de littérature Romaines* 1, 117-25.
- Rademaker, A. 2013. 'ἄμιλλα λόγων. Het debat tussen Medea en Jason', *Lampas* 46, 48-62.
- Rasmussen, D. 1963. *Caesars Commentarii: Stil und Stilwandel am Beispiel der direkten Rede*, Göttingen.
- Reijgwart, E. 1993. 'Zur Erzählung in Caesars Commentari. Der "unbekannte" Erzähler des Bellum Gallicum', *Philologus* 137, 18-37.
- Sznajder, L. 2002. 'Interférences et conflits dans les formes du discours rapporté', in A.M. Bolkestein *et al.* (eds.), *Theory and description in latin Linguistics, selected papers from the xith International Colloquium on Latin Linguistics*, Amsterdam, 361-77.
- 2005. 'Stratégies de prises en charge énonciatives dans le discours indirect', in G. Calboli (ed.), *Latina Lingua! Proceedings of the twelfth international colloquium on Latin linguistics (Bologna, 9-14 June 2003)*, Rome, 749-61.
- Tsitsiou-Chelidoni, C. 2010. 'Macht, Rhetorik, Autorität: Zur Funktion der Reden Caesars und seiner Gegner in De Bello Gallico', in D. Pausch (ed.), *Stimmen der Geschichte. Funktionen von Reden in der Antike Historiographie*. Berlin, 125-56.
- Utard, R. 2004. 'Rhetoric of actio and of affect in indirect discourse in Tacitus', *Rhetorica. A Journal Of The History Of Rhetoric* 22, 1-23.